

Балабан ыйын 1 күнэ — Билии күнэ

Ытыктабыллаах Саха сириг олохтоохторо!

Саха Өрөспүүбүлүкэтин салалтатын аатыттан уонна тус бэйэм эһигини Билии күнүнэн эбэрдэлиибин!

Балабан ыйын 1 күнэ — үгүс көлүөнэни сананы айарга уонна үтүө сабалааһынга кынаттыыр биэр саамай үөрүүлээх, умнуллубат бырааһынньык. Улахан дьонго оскуолатаабы сыйларын, устудьуоннаабыт кэмнэрин санатар дыктыи изииллээх күн. Бүгүн билиги бастакы кылааска киирэр оболору уонна кинилэр төрөппүттэрин иттихтик-истиһник эбэрдэлиибит, алгыс тылыгызбыт. Быйыл өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн 15 285 оҕо оскуола боруобун аан маннай атыллыаҕа. Кинилэр билии кизг суолугар үктэммиттэрин биллэрэн бастакы чуораан чугаарыа. Саха үөрэх дьыла сабаламмыт кэрэ-бэлэз күнүгэр 154 тыһыынча үөрэнээччи доботторун, учууталларын кытта көрсүөбү. Бу үөрэх дьыла оскуоланы бүтэрэр оболорго идэлэрин талалларыгар дьонун суолталаах буолуоҕа.

48 тыһыынчаттан тахса устудьуон Саха сириг үрдүк уонна орто анал үөрэх тэрилтэлэригэр үөрэннээх. Кинилэргэ ис кыахтарын арылан, идэни баһылыыр үөрүүктэри мунньунар кэмнэрэ сабаланаар.

Билиги үөрэнээччилэрбит, педагогтарбыт, төрөппүттэрбит дьан өрө турбут кэмизгэр онлайн-үөрэххэ көһөн, эппизитинэстэхтэрин, дьулуурдаахтарын көрдөрөн, ааспыт үөрэх дьылын этэннэ түмүктээтилэр. Уустук усуллубуоҕа

дьонун уолуту мунньуунулар, онно олобуран үөрэх үгэс буолбут көрүнгүн тэнгэ дистанционнай үөрэби сайыннарыахтара. Бу быстах кэмнээх ыарахаттары билиги этэннэ туоруохпут, дьаныардаах үөрэххит уонна үлэбит ситиһиллэннэхтэрэ дьин эрэнэбин. Өрөспүүбүлүкэ бары өлүгүнэн дэбиттэр сайдыылаах киһини үөрэтии уонна иттии хаачыстыбатын үрдэтиигэ, аныгы ырдыбилгэ эппизиттиир үөрэх инфраструктуратын сайыннарыыга туһуламмыт кэлим үлэ салҕанаар. Билиги оҕо, ханна олороруттан тутулуга суох, үөрэбин сабалааһыгар биэр тэнгэ усуллубуоҕаны хааччылаах тустаахпыт.

Быйыл Наука ачыгыый академията уонна Арктика норуоттар икки ардыларынааҕы оскуолата ааннарын арыыахтара. Улуустарга уонна куораттарга Үүнү-сайдыы киһинэр тэриллэллэр. Бүгүн Саха сириг Арассыыйа 15 бастыг регионун ахсааныгар киллэрэр сорок туруорулуна. Оччого хас биридди оҕо үөрэби баһылаан, өрөспүүбүлүкэтин уонна дойдутун туһугар таһаарылаахтык үлэлээн-хамсаан, олох бары эйгэтигэр күрөстэһэр кыахтаныаҕа.

Күндү доботтор, бу сырдык үтүө күн барыгытыгар үлэҕэ уонна үөрэххэ ситиһиллэри, кэрэхсэбиллээх улартыгылары, чабылхай түгээннэри, чэигэн доруобуйаны уонна дьолу баҕарабын!

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Дархана
Айсен НИКОЛАЕВ.

Ытыктабыллаах учууталлар, үөрэнээччилэр, төрөппүттэр!

Эһигини барыгытын балабан ыйын 1 күнүнэн — Билии күнүнэн иттихтик-истиһник Чурапчы улуунун дьаһалтатын уонна улуус дьокутааттары аатыттан эбэрдэлиибит!

Бу күн, хас биридди оҕо өйүгэр-санаатыгар кэрэ өйдөбүлү хаалларар саамай эппизитинэстээх, үөрэххэ кыһамньыны түмэр, билии кизг аартыгар сирдир сырдык түгэи. Билиги кизг нэлэмэн Сахабыт Сирэ билиинэн сэлбэллээх ыччат дьонноох буоллабына, хаһан даҕаны, ханнык да уустук кэмнэргэ самнан, симэлийэн ылыа суоҕа. Ол туоһунан Эһиги, бүгүнгү үөрэнээччилэр, устудьуоннар буолабыт. Күн бүгүн улууска да, өрөспүүбүлүкэ да үөрэх эйгэтин сайыннарыыга үгүс үлэ-хамнас сөптөөхтүк ытыллар. Аһаардас улууспутугар кэккэ сыйларга үгүс сана таас оскуолалар, уһуйааннар тутулуннулар. Бу барыта оҕо билиини толору ылыытыгар, үөрэх хаачыстыбата тулсарыгар олук буолар. Хас биридди үөрэх чааһа үгүс сыраттан тахсан, дириг билиигэ олобуран, үгүс үтүө түмүктэри аҕаллын. Улууспут барҕара сайдыытыгар кизг укулааттары уурустун!

Хас биридди дьин кэрэгэннэ дьолу, ситиһиини, баһылыат олобу, бука барыгытыгар кытаанах доруобуйаны баҕарабыт.

Андрей НОГОВИЦЫН,
"Чурапчы улууһа (оройуона)" МТ
баһылыга,
Афанасий ЗАХАРОВ,
Улуус дьокутааттары Сэбиэтин
бэрэссэдээтэлэ.

— УЛУУСКА—БУ КҮННЭРГЭ—

САНА ҮӨРЭХ ДЬЫЛЫН, ОТТУК СЕЗОНУН ТУЛА КЭПСЭТТИЛЭР

Атырдьах ыйын 27 күнүгэр Чурапчыга, "Айылгы" култуура сыннаалан киһинигэр онлайн-бизрии нөҕү улуустаабы олохтоох бэйэни салайыны Сэбиэтэ үс сүрүн боппуруоһу көтөхтө. Ол иһигэр 2020-2021 сс. үөрэх дьылыгар туһааннаах туох үлэ-хамнас бара турарын дьүүллэстилэр.

Бастакы улахан иһитиннэриини Чурапчы улуунугар тыа хаһаайыстыбатын сайдыытыгар туһуламмыт агенство тэриллитин туһунан бырайыагы оройуон баһылыгын экономика уонна инновация боппуруостарыгар солбуйааччы Алексей Егоров билиһиннэрдэ. Алексей Гаврильевич чуолаан агенство сүрүн үлэтин, тутулун, ханнык салааларга арахан үлэлиэхтээгин туһунан сырдатта. Нэһиликтэр баһылыктара Ульяна Атласова, Варвара Макарова,

Константин Лебедев, Иннокентий Барашков өйдөмөт пуоннарга боппуруостарын бизрдиэр, сөптөөх хоруйдары иһиттилэр. 2020-2021 сс. үөрэх дьылыгар Чурапчы улуунугар 26 оскуола, 23 уһуйаан үлэлииргэ бэлэм олороллорун, маннайгы кылааска 366 үөрэнээччи, уһуйаанна 2080 оҕо кириэхтээгин туһунан улуус үөрэххэ салалтатын начаалынньыгын солбуйааччы Анастасия Осипова кэпсээтэ. Балабан ыйын 1 күнүн үөрүүлээх линейкэ 1-кы кылаас оболоругар ытыллыаҕа (50-тан элбэҕэ суох дьон мустуохтаах), онтон атыттарга онлайн-кылаас чаастара буолаллара былаанналар, ону таһынан оскуолалар бэйэлэрэ талбыт симизэллэригэр уонна үөрэнээччи бэйэтэ үрдүктэн эбэтэр дистанционнай көрүнгүнэн үөрэнэр кэмин таларын сырдатта. Иннэ гынан улууска үөрэх

тэрилтэлэригэр 2309 киһи, онтон 1141 педагог үлэҕэ тахсарды бэлэмнэрин бизргэттэ. Ылары тарбамматын туһугар оскуолаларга туруоруллуохтаах салгыны ыраастыыр аппарааттар уонна кириин аанна температураны кээмэйдир кыраадыстар бу күннэргэ кэлэн түгэтиллэхтээгин биллэрдэ. Улуустаабы Роспотребнадзор салаата ханнык үөрэх тэрилтэлэригэр бэрэбизркэ ытыллыбытын, итэбастар-быһаастар туоратылалларыгар кэккэ ыйылар оноруллубуттарын туһунан сырдатта. Улуус биэр тутаах тэрилтэ — ОДКХ дириктэрэ Георгий Александров оттук сезонугар бэлэмнэни үлэ туругун кэпсээтэ. Сүрүннээн 38 хочуолунай уонна 5 итинни биэрэр пуон балабан ыйын 6 күнүттэн оттук сезонун сабалааҕа. Оттон Мурун Тыымпыаҕа уонна Нидьили түөлбэтигэр тутуллубут

сана хочуолунайдары балабан ыйын 2 күнүгэр боруобалаан оттуохтара. Бүтэһик икки иһитиннэриилэри "Якутскэнерго" РЭС тэрилтэтин кылаабынай инженерэ Дмитрий Карсанаев уонна улуустаабы тыа хаһаайыстыбатын начаалынньыгын эбэртиннэрин толоросчу Александр Сивцев онордулар. Муннаабы Чурапчы улуунун баһылыга Андрей Ноговицын иилээн-сабалаан ытта. Кинини сэргэ улуус дьокутааттары Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Афанасий Захаров, улуус баһылыгын араас салааҕа солбуйааччылар Алексей Ноговицын, Алексей Егоров, Николай Аммосов, улуус дьаһалтатын юриһа Василий Хомподоев, улуус нэһилиэгин баһылыктара кыттыыны ыллылар.

Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ.

— ДЫЭБЭР ОЛОР - ДЫЭ КЭРГЭН ЭКОНОМИКАТЫНАН ДЬАРЫКТАН —

«МОЛОДЕЖНАЙ» ЫАЛЛАРА-НОВГОРОВОВТАР

“Дыэ дыэн киһи олохор саамай тыын боллоруос буолар, тупсабай, кизн-куон дыэлээх дьон моральнай да өттүнэн көмүскэллээх курдук сананаллара чэхчэ...”
(Николай Николаевич Петров, Саха омук саарына Егор Борисов.- Бичик, 2019.с.111)

Улууспут киинигэр, Ыччат бөһүөлэгэр эдэр ыаллар хайдах дьаһанан олороллорун сырдатар санааттан, Ирина Николаевна, Сергей Серафимович Новгородовтарга ыалдыттаатым.

Дыпп-дыап тутуулаах олбуор калиткатынан кириээппин кытта, көнө сирдээх, сибээкинен симэммит, улахан, этээһэ суох дыэлээх, балабаннаах уһаайба куппун тутта.

Новгородовтар бу дыэбэ ыччат өрөспүүбүлүкэтээби бырагырааматынан 2005 сыллаахха туттан кирибиттэр.

Дыэлээхтэр балабаннарыгар үөрэ-көтө көрүстүлэр, оҕолорун кытта чэйдии оҕороллоругар түбэстим. Балабан ис бараана элбэх толкуйунан, сахалыы оҕоһуллубут. Көмүлүк оҕо, ыскаап, өбүгэлэригэр хаалбыт былыргы таҕаанна, чуугунна, алтан солуурга харабым хатанна. Наара ороннор арыллар халпахтаахтар. Аныгы ыал сиринэн, кулер, халадьынньык, араадыйа, тэлэбиисэр... киһи уоскуйар, сынньанар эйгэтэ тариллибит.

Бастаан ыал тэпилиисэтин көрүүтүн саҕалаатым. Ыал ийэтэ хоту улуустан төрүттээх буолан, ис дуунатыттан бабаран туран, күөх үүнээйинэн дьарыгыгар эбит. «Хоту тымныы буолан, бууруот аһа сиппэт», - дьин Ирина Николаевна бэлэтиир. Манна бууруот аһын арааһа силигилиги үүнэн турар: буурсу, помидор арааһа, кабачок, моркуоп, субүөкүлэ, клубника о.д.а. Сыыс от дьини адыас көрбөккүн. Ол эмиз тусла сэкириэттээх буолуохтаах.

Ирина тохсунньу, олунньу ыйтан саҕалаан клубника, сибээки араассаадаһын оҕордор. Онуоха гарааска күн сырдыгын туһанаары, улахан түннүктэри оҕорбуттар, араассаада түргэнник үүнэригэр олус туһалыыр эбит.

Бууруот аһын таһынан араас талахтар: яблонялар, бузиналар, черемухалар, акация үүнэн тураллар.

Бастаан утаа кириллэригэр сирдэрин оллурун-боллоруун көнөрөөрү, уһаайбаларыгар 7-8 «таанка» балбааһы састорон аҕалан тарбатан, билигин сирдэрэ көбүс-көнө буолан турар, эбитин ол балбаахтара хара буорга кубулуйан, талгәһэлэрин иһэ күп-күөбүнэн чалгийэр. Хаһаайын уһаайбатыгар араас тутууларын – балабанын, гарааһын, баанныгы, бууруотун, беседкатын, полисадниктарын уурбут-туппун курдук оҕорбут. Ардах уутун туһанан, бири сиргэ кииннээн, емкостан автономнай носуоһу оҕордон, үүнээйилэригэр хото ыстараллар эбит. Бу уулуссаҕа былырын сайынны уу ситимэ эмиз кирибитэ.

Хаһаайын гарааһын туһунан тусла кэпсээн, Икки массыынаҕа ананан тутуллубут, онтон бири аана аныгы ньыманан бэйэтэ аһыллар-сабыллар автомат эбит.

Массыына көлүөнэтин бадараана тарбамматын дьин, массыына оннун эрэ саҕа линолеумунан бүрүллүбүт муостата плитустааһын көрөн соһуйдум (итинник оностуохха сөп эбит). Гараас сорох изнигэр газовай хочуолунай, дуустанар кабина, таҕас сууйар автомат-массыына, туалет тураллар. Ыһатын эттэххэ, тоҕору хаа-чыллыылаах дыэз усулуобуйата тариллибит.

Дыэз кэргэни билиһиннэрдэххэ:

Олох суола остуоп ньуурун курдук көбүс-көнө буолбат. Сергей Чурапчытааһы интэринээт-оскуоланы бүтэрээт, учуутала Гавриил Михайлович Яковлев уһуурутунан, Москваҕа Аан дойдутааһы бизнес уонна информационнай технология университетин курдук, киһи эрэ ымсыылар үөрэбэр кириэн икки сыл үөрэнэн баран, доллар хамсааһыныгар буустаран, төлөбүрүгэр ыарахаттары көрсөн, үөрэбин тохтотон, кэлин идэтин хайыскаһын тосту уларытар. Онон Дьоккуускайга тыа хаһаайыстыбатын техникумугар правовец идэтин баһылыыр. «Все к лучшему» дириллэрини, манна кэлэн, үөрэх чааһыгар сэкирэтээрдири Булун Бороһонуттан төрүттээх Ираны көрсөн, сөбүлэһэн, ыал буолбуттар. Кэлин Байкаллааһы экономика уонна быраап сударыстыбаннай университетин юридической салаатын бүтэрэр.

Ыал ийэтэ Ирина Хотулу муустаах муора кытыытыттан кийиит буолан кэлэн, Чурапчыны иккис дойду оҕостон оҕоробун дьин кэпсиир. Сир астыырын, бууруотунан дьарыктанарын, ас астыырын сөбүлүүр. Идэтинэн эмиз юрист эбит.

Новгородовтар үс оҕолоохтор. Улаханнара Яков быйыл С.К.Макаров аатынан гимназияны бүтэрбит. Кыыстара Лиза гимназия 10-с кылааһыгар үөрэнэр. Мурун бүтэ, кыра уол Кристиан – С.А.Новгородов аатынан орто оскуола 4-с кылааһын үөрэнээччитэ. Оҕолор дыэз ис-тас үлэтигэр, бууруска көмөлөрө улахан. «Улахан уолбут, оҕоһоох эрдэхпитинэ, оҕоһ оттооччубут этэ. Кыыспыт бэйэбитинээбэр үчүгэй асчыт. Кыра уол тустуунан дьарыктанар,» - дьин

төрөппүттэрэ оҕолорун туһунан сэмээр кэпсиплэр.

Төрөппүттэрэ оҕолоругар туох баар билиилэрин-көрүүлэрин аныыллар: инникитин бэйэлэрэ ыал буолалларыгар бэлэмнээн, дыэз экономикатын сайыннарыттан саҕалаан, дыэз кэргэн сыһыаныгар тийэ кэпсэтэллэр. Холобур, уһаайбаны, оҕорор түөлбөни ыраастык тутарга, чизинэй буоларга, билинни олох сиринэн харчыга харыстабыллаахтык, болломтолоохтук сыһыаннаһарга үөрэтэллэр. Ол курдук, сайынны лууктан саҕалаан, сир астаан ким төһөнү хомуйбутунан атыылаабыт харчыларын иннилэригэр ууран биэрэн хаммастыыллар эбит, онтукаларын сөптөөхтүк тутталларын хонтуруоллууллар. Мин ону биһирии иһиттим.

Сергей Серафимович улууспут киинин Куобальтааһы «Маарыкчаан» уокурук дьокутаата киин балыыһа быраап уонна информатизация салаатын начаалынньыга, Ирина Николаевна «Айылгы» сыһыалан киинигэр кассирдыыр. Дыэз кэргэн хамнаһы манаан спорбохко, араассаады, балыгы, сыаны ыһаан атыылаан, эбии дохуот киллэринэр. Ыһааһынынан дьарыгырыттары быйыл бэйис сыла буолбут. Сударыстыбаннай бырагыраамаҕа кыттан, бизнес-былааннарын суруйан, былырын ыһыыр оҕоһу халадьынньыгы, вакуумнай оборудованиены ылыммыттар. Дыэбэ ыһааһын уратыта элбэх дириллэр, ол курдук, амтана, хаачыстыбата, сыттыын-сымардыын атын буолар. Ыһыырга сибээһэй балыгы, сыаны эрэ тутталлар. «Биһиги кийиһиннэрибит тустарыгар хаачыстыба үлэлиибит,» - дэһэллэр.

Итини таһынан, тыа сирин ыалын сиринэн үөр сылгылар төһүү буолар. Ити барыта эмиз сыраттан кэлэр чуолкай. Сайын дыэз

кэргэнинэн көһөн тахсан сылгыларыгар оттууллар.

Манна даҕатан эттэххэ, «Молодежнай» бөһүөлэк олохторо гаас кириэр дьини систимэ оҕорор күнүстэри-түүннэри манаан, аны үксүлэрэ тэрилтэбэ үлэлиир буолан, күнүһүн кэлэн оҕоһторун сабан барыылара, эр дьон дыэбэ суу кэмнэригэр, ыал ийэлэрэ бэйэлэрэ оҕоһторун манаан, саҕаан оттубакка итиини биэрэр ситимнэрэ моһуоттаан, син эрэи көрөн оҕорбуттара. Автобуһу баттаһаары, эрдэ туран оттуучох сыаната ыарахан буолан кыттылан атыылаһыы. Эдэрдэрэ бэрт буолан, тулуйан кэллэхтэрэ. Сорох ыаллар кыһынын кииннэ дыэз куортаннаан көһүүлэрэ баар суол этэ.

Билигин олох уларыйда: гаас, интэриниэт кирирдэ, үгүстэрэ массыыналаахтар Софронов аатынан уулуссаҕа. «Молодежнай» анаарыгар сайынны уу ситимэ кэллэ. Түөлбөни ыраастааһынна субуотунньуктар тэриллэллэр. Аны уулуссаларыгар уот ситимэ тардыллар уочаратын, суоллара оҕоһууларын эрэ кэтэһэллэр.

Эдэр ыалларга Новгородовтар сүбэлииллэр: уһаайбаны таларга сир-уота тостубут дьини сирбэккэ-талбаҕа, санааны түһэрбэккэ ыһаахха наада. Ону хайдах баҕарар балбааһынан, буорунан, ол-бу харбылынан да тоҕорон дэхсилиэххэ сөп эбит. Уһаайбаһытын оҕосторго «кэнники» уонна «быстах» дьини өйдөбүллэри илар илгэн, үйэлээх тыа, олох инники хаамыһын учуоттаан былааннаһын дьини сүбэлииллэр.

Ити курдук, билинни эдэр ыаллар дойдубут салалтатын өттүтүн көрүлүр көмөнү муччу тулпакка, араас таһымнаах бырагыраамаларга кыттан, кэскиллээхтик дьаһанан оҕороллоро биһирэниэн эрэ сөп.

Варвара ПОПОВА, Е.А.Борисов архыып-библэтиэкэтин кылаабынай библиэтиэкэрэ.

Кумаар, Үргүлдүү, Эстэрийн, Кулфума, Буол, Тылбыллаах, Ампардвях, Ньабвааты, Кынааһай аңааһын үрдүлэринизэм хатын чараннары, колхуос байзтин уонна МТС, калкы улгарыйан РТС. «Сельхозтехника» буолбут тэрилтэ тизинчиликэриээн солотон, Хадаар биригээдэттигэр, отделениетыгар ыһыы сирэ кангазбитэ, атын биригээдэттигэр, отделениалар тыраахтардарын ылан көмө курдук, ыһыы сезонугар (хампааннаытыгар) үлэлэтэллэрэ. Кэнники аналлаах хартуолпуй ыһар эвенону тэрийэннэр оройуонга үчүгэй көрдөрүүлэри сылын ахсын көрдөрөр буолбуттара. Онтон сизэттэрэн уонна подрадной үлэ хамсааһына тэриллэн, солхуоска 1986 сыл 10 иһилээх «Үрдүкүүнүү» эвенотун тэрийбиттэрэ. Эвенону Гаврил Гаврильевич Луковцев салайбыта, эвеноса 1144 гаа бурдук сирийн саһыларан, 4 тыраахтар, 3 комбайн, 3 плуг, 4 сизипалка, 2 пушпылык, 2 кэмпиллиг тарваах, 1 сыбаркальыар агрегаттаах үлэлэрин сабаллаабыттар. 1988 сыл 794 туонна дьэһимизэни хомуйбуттара 1989 сыл 870 туоннага тыһирдибиттэрэ. 1990 сылтан эвенону Андросов Афанасий Иннокентьевич салайар. Валовыйнан 1083 тн. 1 гааттан 19.3 цн., ыһыы иэнэ 561 гаа, 1991 сыл эвено оройуон чөмпүйүөнэ буолбута. 789 туонна былааннаахтарын 1086 туоннаны, ол иһигэр сэлэһинизэни 50 гаа сартан гаатыттан 34 сэнтинизри хомуйан, 210102 солкуобайдаах валовый бородууксуйаы оңорбуттара. Эвено солхуос ыһыллыар дээрэ үлэлэзбитэ. Саһыл иитимтэ: «Коммунизм» колхуоска 1956 сыл балаһан ыһыы 28 күнүгэр Хадаардаабы селютугар сорботоркаа бараасадэтэлэи солбуулааччы Флелонтов Прохдий Петровиһы кытта оңорсубут дуогабарыгар 45 кырымактаах хара саһыл оҕолоох. Онтон 39 оҕону IV кыбартаалга ахсынныы ый 15 күнүгэр дээрэ тыһынаахтыы туттарыахтаах эбит. Биридими саһыл сыанатын, ортогуман, 1003 солк. сыаналаан, 39100 солкуобайы сыл бүтэһигэр аахсан ыһыахтаах. Абамсанан колхуоска 9700 солк. бэриллибит. Кырымактаах хара саһыл 1956 сыл тохсунньу 1 күмүһэри туругуна, «Кырыс» ферматыгар саһыл көрөөччү Петрова Анастасияга 4 атыыр саһыл, 13 тыһы саһыл 44 төрүөхтээхтэриттэн өлөрөн туттарыактааба — 41 саһыл, саһыл көрөөччү Кондратьев Михаил Петровиһка 4 атыыр саһыл, 14 тыһы саһыл 49 төрүөхтээх, туттарыактааба — 36 саһыл. СССР Министирдарын Сабизтин 1966 сыл олунньу 3 күмүһэри уураабын биір пуунунан күмдү түүлээх кыылылар оҕолорун биірдиһлэн ыалга биэран ииттэрэн, дойду валютнай русидатын хөнтөһыга барыс кыахтары толору туһаныаха сөптөөбө ыйылпыбыта. Итинэн сибээстээн, колхуостар уонна солхуостар ыһааны тас өттүнэн ылбыт кыылыларын оҕолорун атыылыылара көнүллөнөр. Бу атыы типсөй дуогабарынан оңолуллара. Онно килиэккээзэх кыылы итинэн бадалаах хити биір да тириини эңирээппээс судавыстыбааа туттарварга эбэһинэстэһимтэ, быһиһи нэһилиэк дьондо, сэттэ ыал, колхуостан «Кырыска» иитиллэн турбут күөх кырсаһар оҕолорун ылан иитэ сылдыбыттар. Ити көмгэ «Кырыс» саһылы иитэр фермага килиэккээзэх кыылы иити биір барыстаах саһаатын муорканы эмиз иитэ сылдыбыттар. Калин колхуос кыылы иитэр фермаларын миһаннан биір сиргэ туһупта. Бастаан Кырыс урарар Хопонсого оңтон 1971 сылтан сабаллаан Бүтэһийгэ сака баазаны тэринэн оңорбута. 1982 сылга дээрэ 130 төбө

Салпытын 4-с стр. көр

Салгыыта. Иннин 3-с стр. көр.

кырмактаах хара саһылы, ол иһигэр 100 тыһы саһылы көрө опорбута. Колхуос, сопхуос туох баар булчуттарын уонна кыһылы иитэр ферматин охотовед дьаһайара. Биһизэх охотоведтарынан үлэлээбиттэрэ: Оконешиков Иван Петрович — Хочуон, Седалищев Константин Константинович, Кожуров Петр Петрович, Адамов Александр. Саһыл ферматин сэлбиздэссэйдэрэ: Луксцев Михаил Петрович, Кондратьев Михаил Петрович, Елисеев Егор Егорович, Луксцев Михаил Осипович 1972с. Мишкин Илья Николаевич, Давыдов Иннокентий Иванович, Андросова Дария Кирилловна, Лукин Петр Петрович. 1930 сылтан оройуоннар тэриллэнэр, сир аайы бөһүөлэктээгин сабалана, нэһиликтэр киинэрэ тэриллэн барбыттар. НКВД дьаһалынан сельсэбиэт үлэһиттэрэ олохтоох дьону испиһэктээн, ким ханна опорорун быһаарбыттар. Онон булчут бэйдиэ сылдыбыт дьон, төрүт аймактарын таһыгар кириэн олохсуйан, коллективизацияга хабыллыбыттар. Туттары биэдэмэстэригэр көрдөхө, биридди киһи сорох сыл барыта 1000-тан тахса мөһөтөй, күтэр, лааскай, нэтээги тириилэрин туттарар эбиттэр. Өссө эбии булчуур сирдэри, көлөлөрү көрдөөн, сайабылыанна суруйаллар эбит. Кыра колхуостар сабаанаабы кэмгэ дьон бары кэриэтэ үрүн-хара түүлээби бултаан туттарара көнүл этэ. Онон «киһи булчут этэ» дьэн билигин ким да билэр, кэпсиир кыага суох. Сэри иннинэби түөрт улахан колхуоска ананан булчуу сылдыбыттар эбит. «Кыһыл Кырыс», «III Интернационал», «Коммунизм», «Октябрьская Революция». Любитель булчуттарынан талбыттар: Лукин Лука Лукич, Карпов Гаврил Гаврильевич, Григорьев Никита Сидорович, Андросов Иннокентий Сидорович, Карпов Прокопий Павлович. Хадаар отделениета тыа хаһаайыстыбатын бары салаатыгар үрдүк таһымнаахтык үлэлээбитэ, үлэбэ ыһаал үрдүк ситиһиһлэри көрдөрбүт лэһит дьонунан киз туттар. Колхуос, сопхуос дьонно үлэбэ көрдөрбүт үрдүк ситиһиһлэрэ устуоруйага өтөрүнэн хатыламмат көрдөрүүлэр быһыытынан хаалыахтара.

Тыа хаһаайыстыбатын сыдыгар аһамыт үлэ — хамнас

Нэһиликтитигэр 2020с. 98 хаһынай, 16 баһынай, 1 тыа хаһаайыстыбатын үт туттарааччыларын «Тайаа» кэспэтиибэ, Агро хайысхалаах оскуона сылгы, сүөһү иититинэн, оһуруот олоһуунан дьарыктаналлар. Ону тэнэ Уорба учаастагар 12 хаһынай, 2 баһынай хаһаайыстыба баар. Нэһиликтит сүрүн дьарыга — сүөһү, сылгы иитиитэ. Сүөһүбүт уопсай аһаана, атырдыах ыйын 1 күнүнээби туругунан, барыта 1383 төбө, 426 төбө — ыанар ынах, 537 сылгы. Онуоха 244 биз, 47 сибиинньэ, 98 кууруоса иитиллэр. Сүөһү иититин сүрүн дохуотун үттэн ылабыт Сылпаабы үппүт былаана — 402 тусна. Атырдыах ыйын түмүгүнэн 351 туснаны туттаран, 120% аһара толорон олоһобут. Хаһыс да сылбытын үт туттарытыгар улууска инники кэккэбэ сылдыбыт, «Тайаа» үт туттарааччыларын кэспэтиибин салайааччыта уонна үт таһытыгар үлүс сайын үлэһир эдэр фермер Лукин Е.Е. сыраланан, бэрт суобастаахтык, элпэтинэстэхтик сыһыаннаһан үлэһирин бэлиэтиэхпин баһарабын. — Арыы сыабын кэлэктиибэ, маастар Поисеев Н.Н. үт тутуутугар элпэтинэстэхтик уонна тэрээһиннэхтик үлэһирин түмүгэр судаарыстыбага үппүт былаанын туоларыгар, нэһилинньэ эбии дохуот киллэрэригэр улахан оруулаах. Ынах сүөһү төрүүбэ 72% буолла о.э. 309 ныйрэй төрөөтө. Сылгы төрөөһүнэ 70 % о.э. 173 убаһа төрөөтө. Эһиил 2021 с. үтүт туттарыга уларыыы кириэригэр бэлэмнэнэн, быыл эбии 6 сана баһынай хаһаайыстыба, уопсайа 122 ыанар ынабы чааһынай хаһаайыстыбалартан ылан үлэлэрин сабалаатылар. Самнабайдаах дьэн нэһиликтэн 3 км. тэйичи сытар сиргэ баһынай хаһаайыстыбаны териммит 3 эдэр үлэһикэ хотон тутталларыгар анаан биридди гaa сирэ биэрдибит. Бу мизэбэ улуус граныгар кыттан, 2 баһынай хаһаайыстыбаты Матвеев А.А., Лукин Е.Е. 50 төбө кыстыр хотоннору тутан сабалаатылар. Оттуур ходоһаны күрүөлээһингэ Ноева Лариса Николаевна хаһаайыстыбата «Кырыс» үрбүн 2,7 км. күрүөлээтэ, Игнатеев Павел Николаевич хаһаайыстыбата «Салпыа» баһынаатын 4,5 км. күрүөлээтэ, 1 км. өрөмүөннэнэн, быыл былааннамыт үлэтин

100 % толордо. Инникитин оттуур ходоһалары кэнэтигэ, бырабыллыбыт баһыналары чөлүгэр түһэригэ күүстээх үлэни ыттары былааннаыбыт. Сүөһү, сылгы аһылыгын бэлэмнээһингэ оттоһуунга былааннаытын 1907 тн булан олоһобут. Ол иһиттэн тэриллиһлээх хаһаайыстыба 1062 туснаны, чааһынай хаһаайыстыбалар 914 туснаны оттоотулар. Иһи тэриллиһлээх хаһаайыстыбабыт Лукин Е.Д., Ксенофонтов Р.Н. от атытыгар үлэлээтилэр, уопсайа 100 тусна оту атытылырга дусгабардарын баттаһан олоһоллор. Сир кыта үлэбэ нэһиликтитигэр өр сылларга «Буола» баһынай хаһаайыстыбаны салайан кэлбит Андросов А.И. сылын аайы былаанын толорон, туорахтаах культураны үүннэрэн, сүөһү эбии аһылыгын баазатын бөһөгөтүүгэ үтө суобастаахтык үлэлээн кэллэ. Финансовай сэдөрөөлөнө бырагырааматыгар 3 тэриллиһлээх хаһаайыстыбаларбыт (Ноева Л.Н., Анемподистова С.С., Ксенофонтов И.Д.) кыттан, былааннаах үлэлэрин сабалаатылар. «Дьизэ» опор — дьиз кэргэн экономикатынан дьарыктан улуус дьаһалтатын ыттар бырагырааматынан быыл нэһиликтэ 10 тэпилиһсэ, Хатастаабы сибиинньэ ферматыттан 50 сибиинньэ оһото, Нерюнгри куораттан 98 кууруоса кэлэн түнэтилиннэ. Нэһиликтит дькутааттара уонна олохтоох дьаһалта тыа хаһаайыстыбатын өйүүргэ дьэн бүддьүөттэн сайынны уу ситимин өрөмүөннүүргэ, баһыналары күрүөлээһингэ, үт таһытыгар субсидиялары көрдө. Тыа хаһаайыстыбатын министрииститин иһинэн 2012 сылтан үлэһир «Эдэр сабалааччы фермердэри өйөөһүн» бырагыраамага биһиги нэһиликтэн 2 сана тэриллибит баһынай хаһаайыстыбаларбыт — 2016 сылга салайааччы Ксенофонтов Иннокентий Дмитриевич 1500000 мөлүүөн суумалаах граны ылан, 8 ыанар ынабы уонна МТЗ-80 тыраахтары атылаһыта уонна 2017 сылга сана тэриллибит баһынай хаһаайыстыба, салайааччы Анемподистова Сардана Семеновна кыттан, 3000000 мөлүүөн суумалаах граны ылан, 40 ыанар киирэр аныгы сана типовой хотону туттан киирбитэ. Ону таһынан 10 ыанар ынах

сүөһүнү атылаһан хаһаайыстыбатын күнэтиннэ, мань тэнэ матырыяалаынай баазаларын бөһөгөттүлэр. 2015 сылга «Развитие животноводческой фермы» Федеральнай гранга биир улахан баһынай хаһаайыстыбабыт, салайааччы Ноева Лариса Николаевна кыттан, 3 мөлүүөн суумалаах граны ылан, сана 50 мизэстэпээх хотону туттан үлэбэ киллэрбитэ. Ил Дархан 2016 сыл атырдыах ыйын 22 күнүнээби 1373 нүөмэрдээх уурааһар олоһуран, «Сылгыны үөрдээн иитини сайыннары» бырагырааматыгар биһиги нэһиликтэн Уорба учаастагы баһынай хаһаайыстыбатын салайааччы Степанов Роман Петрович сылгы баазатын тутуутугар 1000000 мөлүүөннээх субсидияны ылан, Тэкидэ алааһыгар сылгы баазатын үлэбэ киллэрдэ. Тыа сиригэр толору хааччыллылаах дьиз тутуутугар Федеральнай уонна өрөспүүбүлүкэтээби бырагыраамага кириэн, 2013 сылтан барыта 11 ыал сана дьизни туттан киирдилэр. Онон судаарыстыбаттан 10517305 солк. суумалаах көмө оһоһулунна. Социальной хайысхалаах тутууларга тыа хаһаайыстыбатын министрииститин нөһүө үбүлэммит 3 эбийиэк тутулан үлэбэ киирбиттэрэ. 2015 сылга ыччаты уонна оһону эт — хаан өттүнэн сайыннарыыга аһамыт сайынны ыспартыбынай былаһаакка, 2016 сылга фельдшерской акушерской пуон тутуутугар ТХМ 9496776 солк. үлэни ыһыпта, 2017 сылга сайынны уу ситимин тутуутугар 14423901 солк. сууманы көрөн бу эбийиэк үлэбэ киирбитэ. Хадаар нэһиликтэ уопсай инэ — 57600 гаа. Ол иһиттэн оттуур ходоһата — 4149 гаа, баһыната — 850 гаа. Инникитин сир кытары үлэни күһүүрдэргэ, сиртэн туруктаах үүнүүнү ылан, сүөһүттэн сылгыттан ыһыллар бородууксуйабытын салгы үрдэтэргэ үлэлээбит. Племенной үлэни сөптөөхтүк тэрийэн, төрүүбү ылан, салгы тэнитэн, үрдүк үтү ыһынгга күүскэ үлэлиэхтээхпит. Ол тутууттан сүөһү аһылыгын баһынаттан ылыы, чуоһан баһыналары туһаныы — үлэбит инники сыала-соруга.

Мотрена ДЬЯЧКОВСКАЯ,
нэһиликт тыа хаһаайыстыбатыгар исписэлиһэ.

— ИИРЭХ ТЫЛЫНАН —

КИҢИ ҮЛЭТИНЭН СЫАНАЛАНАР

Үлэ, үөрэх дьүөрэлээһэр кэмнэрэ буолан үлэһит киһиэхэ туох барыта аһаһас, төлөбүрэ суох киһизэнни ыччат оскуолалара, үлэһи-үлэһи кэтэхтэн үрдүк үөрэххэ үөрэтии тэриллибиттэрэ. Ыччат иннигэр араас кыахтар ааннара аһыллыбыттар. Мин бастаан Дьокускайдаабы кооперативнай техникумна товаровед үөрэбэр экссэмэн туттаран, кэтэхтэн үөрэнэ киирбитим, үөрэнэ сылдыан, 2 ыйдаах ревизордар куурустарын бүтэрэн, Чурапчы сэлэһиньэтигэр райпога ревкомиссияга үлэлээбитим. Онтон товаровед үөрэбин бүтэрэн атыы-эргизэн (торговай) отделигар экономийанан ыһыллыбытым.

Күһүрү биір күн үлэбэр кэлбитим — саастаах, орто унуохтаах, баттабын өрө тарааммыт, сырдык сөбөрүлээх, ыл ырааһынан көрбүт мааны танаастаах киһи атыы-эргизэн отделигар кириэн доросболоһон, танаһын устаат, паапкатын кыбынан тахсан барбыта. Степан Егорович Протодаконов (бородуукта старшай товароведа) мин дьизни хайыһан олоһон: «Герасим, ити Бахсы сельпотун товароведа Михаил Дмитриевич Ефремов кириэн табыста, отчуот туттараары бухгалтериялары кытары сибиэркэлэһэ барда, сотору кириэбэ», — дьизэ. Дьэ, кинилиин ити курдук билсэн турабыт.

Бу кэмнэргэ Бахсы сельпота үлэтинэн-хамнаһынан Чурапчы райоһууһугар, райпотугар биір туутаах үлэлээх эргизэн тэрилтэтэ этэ. Сельпону Саха Өрөспүүбүлүкэтин норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, 1974—1978 сылларга социалистическай

куоталаһы кыайылааһа, «Холбос» респотребсойуос Бочуотун киһигэтигэр киллэриллибит. Арэссыһа потребкооперациятын туйгуна Алексей Андреевич Петров салайара. Кэллэктиип олус түмсүүлээхтик, биір санаалаахтык үлэһирэ.

Өссө эрдэ, 1962 сыллаахтан, Михаил Дмитриевич үлэтин Бахсы сельпотун кылаабынай бухгалтерынан сабалаабыта, ананан тахсыбыта. Эргизэн үлэтигэр эриллэн, туох баар ымпыгын-чымпыгын билэн, уопутуран тус бэйэтин үлэтинэн дакаастаан кэллэбэ. Олус холку, хаһан да кыһылар дьизни билбэт буолара, үтө суобастааба, ол тэнэ дьонно, үлэһиттэригэр сыһыана эриэ-дэхси үчүгэйэ, үлэтигэр олус бэриниһлээбэ, дириг билиһлээбэ, эдэрдэргэ үтө сүбэһит этэ. Үлэһир кэмнэр торговой да отделига албэх товароведа кытары үлэлэһэн кэллэбим. Үлэбэ, туох кистэлэ кэлиһэ, ордук отчуока сыһына-халты, кетутуу ханна барыай, баара. Онтон Михаил Дмитриевич биір харчытыгар тийэ сибиэркэлэммит отчуоту туттарара. Үлэ кэдьүүстээх буоларын атыһыттарыттан ирдиэрэ, бэйэтэ көсүлээһинэн буолара.

Ити курдук алтыһан, бириэмэ биллибэккэ ааспыта, кэлин бэрэсдээтэлиин опорон, Алексей Андреевичуурайытыгар да түмсүүлээх тэрилтэ үлэтэ мөлтөөбөтө, итиннэ Михаил Дмитриевич көмөтө, үтө сүбэһэтирэх, көмө буолбута. Кэлин заготовитель үлэтигэр көспүтэ, манна даһаны олус элпэтинэстэхтик, таһаарылаахтык үлэлээбитэ. Барыта 38 сыл устата биір тэрилтэбэ

үлэлээһин, бу тухары, этэргэ дылы, наар инники күөнтэ эдэрдэри кытары сылдыһы мээһэ киһиэхэ бэриллибит.

Михаил Дмитриевич кэргэниннэн Ксения Исаевнаһын 10 оһону иитэн-улаатыннарар, үлэһит дьон онордулар. Оһолоруттан бэйэтин аатынан уола Миитээ Ефремов Бахсы атыы-эргизэн тэрилтэтигэр суолпардаабыта, киһи убайын кэриэтэ саныыр райпотребсойуос биір тарбаһа баттанар суолпарын Ким Местниковы солбуйбута. Оччолорго сопхуостар ыһылланнар Миитэрэй биһиги ситиэмэбитигэр кэлбитэ. Сиппит-хоппут оройуон чөмпүүөн-суолпара тэрилтэбэ кэлээт, туттаах үлэһит, бастын суолпар дэппитэ. Кыыстара Люция биһиги тэрилтэбит биір сүрүн салаатын, килиэп буһарытын кыһа тутан, нэһилинньэ махталын ыһыт үлэһит. Эргэ бэкээринэни көһөрөн, атын дьизни уларыта тутан (реконструкциялаан) үлэбэ киллэрэн турабыт. Онно Люся бэкээринэ сэлбиздэссэ этэ, олус дьэн үөрбүтэ махтаммыта.

Мин Михаил Дмитриевич курдук дириг билиһлээх, үлэтигэр бэриниһлээх, үтө сүбэһит дьону кытары алтыһан, атыы-эргизэн үлэтигэр таһаарылан, кинилэр билиһлэрин-көрүүлэрин, уопуттарын туһанан бу ситиэмэбэ үлэлээн ааспыгынан кизн туттабын.

Михаил Дмитриевич олоһун оһолоро, сизэннэрэ салгыыллар.

Герасим ПЛАТОНОВ,
суруналыыс, 1992—2000 сс.
Чурапчы РайПо-тун сирэй бэрэсдээтэлэ.

Аба дойду Улуу сэриитин, Хоту көһөрүллүү кыттылааһа, «Бойбуой үтүөлэрин иһин», албэх үбүлүүйдээх мэтээллэр кавалердара, СССР потребкооперациятын туйгуна, олоһун 38 сылын атыы-эргизэн ситиэмэтэ сайдытыгар анаабыт, 10 оһо амаһа аһата Михаил Дмитриевич Ефремов туһунан ахтыбын суруйабын.

Мин эргизэн тэрилтэтигэр үлэбин 1974 сыллаахха Дириг продуктовой маһаһыныгар өрөбучайынан сабалаабытым. Ити кэмнэргэ сэрии содула туоратыллан Сэлбизкэй былаас сайдар кэмэ этэ. Сана сопхуостар баар буолбуттара, араас тэрилтэ үлэлэрэ сабаламмыттар, бары өттүнэн кыахтарын ылан барбыттар.

ЭРЭЛЛЭЭХ ДОБОР УОННА ДЫННЭЭХ КИНИ

Быйыл бийиги, уонча саха ыччата, Харьков юридической үнүстүүтүн бүтэрбиппит 45 сылын туолла. Онно түбэһиннэрэн, олохум араас уустук кэмнэригэр күүс-көмө буолбут, сүбэ-ама биэрбит, бииргэ үөрэммит үөлээннээхтэр Сергей Васильевич Лыткин туһунан актыы-ыстатыйа суруйан көрөр санааламмытым баһачча буолла. Итини таһынан Чурапчы улуута, Чыаппара нэһилиэгэ Сэргэй аҕата, улууска улаханньык ытыктанар сэбиэскэй-партийнай салайааччы, сэрии кыттыылааҕа Василий Сергеевич Лыткин төрөөбүтэ 100 сылын туолбутун бэлэтиэхтээхтэр, ол эмиэ үмүлүлүбүт кэрэ-бализ түгэн.

2015 с. ыам ыйыгар Дагестанга Каспийскай куоракка көнүл тустууга Арасыйыаҕа бастыйар иҥин күрэхтэһиһэ сылдьыбытым. Тустуу улахан бырааһынньык астына көрөн, Виктор Лебедевпит чөмүлүөнү үрдүк аатын ылбытыттан улаханньык дуоһуян, Карачаево-Черкесия тириэньэрдэрин массовиналарыгар опорсон, Кисловодскай куоракка кууорка сынньана, үөр-көтө айаннаабытым. Уһун суол былаһын тухары араас хайысканан тото кэпсэппипит. Артыстарыттан барыларыттан аҕа саастаах Абрек Левшиков диэн акасааһы кытта ордук табыллан сэлэргэспипит. Кини 1965 с. Сэбиэскэй Сойуус уопаттарга чөмүлүнээтигэр кыттыбытын уонна онно аан бастаан саха тустууктарынан көрсүбүтүн туһунан кэпсэбитэ. Ол актыытыгар: «Ол күрэххэ тустубут Сергей Лыткин диэн уолу өйдөөн хаалбыппын, саха уопаттарыттан барыларыттан биликтинэн-көрүүтүнэн, киниэхэ сыһыанынан, сайаарынан биллэ чорбойоро, көстөр дүһүнэ ис кирибэринэн, тутта-халта сылдьара дьохуннаабынан тутта сөбүлэспитэ», — диэбитэ. Мин, Сэргэйи чутастык билэр киһи быһытынан, Абрек Левшиков кэпсээнин олус астыммытым уонна соһуйбутум, 50 сыл анараа өттүгэр биридэ эрэ көрбүт 18 саастаах саха оҕотун бу билгиллээх тустуук уонча тириэньэр үйэтин тухары аатын, дүһүнүн-бодотун, өйүн-санаатын өйдөөн сылдьарыттан. Сэргэй ол күрэхтэһиһэ улахан ситиһиһэ суох кыттыбыта уонна тустуу эйгитигэр уһунуук сылдьыбакка, олохун суолугар атын хайысканы талбыта, ол үрдүнэн бэрт кылгас көрсүһүүгэ кини атын омук уолугар үйэтигэр үмүлүбүт курдук итинник күүстээх өйдөбүлү хаалларбыта киһини эрэ сөхтөрөр ураты түгэн.

Улуу тириэньэр Дмитрий Петрович Коркин үөрэнээччилэрин бириэс биэр улахан ситиһиһэрин бийиги, тустууну таптыыр оҕолор, анаан кэтир, кинилэр тустарынан үмүсүгуйан ааҕар этибит. Д.П. Коркин ол саҕанаагы уопаттарыттан биэр чабылхайдара Сергей Лыткин этэ, кини туһунан мин 1964с. саҕалаан истэн-билэн барбытым. Онтон 1967с. Саха Өрөспүүбүлүкэтин Обкомолун сурунээһининэн тэриллэбит үрдүк үөрэххэ кириэргэ бэлэмниир кууруска Сэргэйдийн биэр бөлөххө үөрэнэр буолбуттун улаханньык үөрбүтүм, астыммытым. Кини аатыттан-суолуттан чабыһан, ыраактан чуннаан көрөн баран эйбэһин, кэпсэтиннээһин билэн, чугаһаан, син ону-маны долгуйа-долгуйа кэлсэтэр буолан барбытым. Сэргэй үөрэбэр эмиэ олох чабылхай этэ, күүрээһиннээх күрэхтэһиһэр, уһун үнүһүктээх эриллиилэр, араас сындааһыннаах сбердар быыстарыгар хантан итиччэ элбэти аахпытын, билиһиэ ситимнээһин сөбө саныыр этим. Ити саас бийигини үрдүк үөрэххэ туттарсар кыах биэрбээх армияҕа ынырыбытара. Кэнники санаатахха, Дьоккуускайга кэлэн байыаннай үчүөккэ турбатахпыт буоллар,

үрдүк үөрэххэ ол сыл кириэхтээх эбиллэбит буолуо. Ол эрэн ол саҕанаагы оҕолор итиннибит атын этэ, албынньыр, куотунар туһунан саныы да соруммат буоллахпыт. Военкомат хамыйыһыата Сэргэй бийиһини мусратыагы байыаннай флот састаабыгар сулуусалыыр үрдүк быһаарбыта. Владивостокка ким ханнык чааска барарын быһаарбытара. Онно Сэргэй эмиэ соһутан турар. Барыбытын стройдатан баран, биэр тустуук көрүннээх иллэ киһи кэлэн: «Ким тустууга бастааҕы ыспартыыбынай разрядтаах — тахсын, устуорт ротаҕа ылыахпыт», — диэбитэ. Мин Арасыйыа оҕолорго призера киһи Сэргэй тахсар иһи дии санаабытым да, кийим олох хамсаабат, табыс диэн өттүкэ аһыа сатаатым да, ымыттыбат. Биэр эрэ уол тахсыбытын сонно тутта илдьэ бардылар. Сэргэйтэн ыйыттылпын: «Улахан байыаннай хараабылга сулуусалаан, ыраах устууларга сылдьыахпын, омук дойдularын көрүөхтүн баҕарабын», — диэбитэ. Санаатын ситиһэн, Сэргэй ракетнай крейсера сулуусалаабыта, кээкэ омук дойдularыгар добордуу визиттэргэ сылдьыбыта.

1971с. кулун тутарга эмиэ бэлэмниини куурутулар кэлэн, Сэргэйдийн биригэ үөрэммиттэ. Ити сайын экзэммэнэрбитин ситиһилээхтик туттаран, улахан куурутуу аһан. Харьковтаагы юридической үнүстүүкэ биригэ кирибиппит уонна онно тийэн биэр хоско спорбулут. Ханнык баҕарар омук дьоно аһыйах буолан, улахан омуктар быыстарыгар кириэхтэринэ сомоҕолоһор, түмсэр идээтээхтэр. Онон Харьковка үөрэнэр саха оҕолоро эмиэ сүрдээх түмүһүлээх, сүннүкүнэн, бары добордуу этибит. Ол түмүһүбүтүгэр, биллэн турар, барыбытын сүрүннүүр, күөн туттар бэрэһини дьонноох буоллахпыт. Сэргэй, хара бастаан тийиэбиттэн, Харьковка үөрэнэр саха устудьуоннарын лидерэ, кизн туттууга буолбута. Ол курдук, кини үөрэбэр үнүстүүт үрдүнэн бастыһаннар кэжэлэригэр баара, тустууга Харьковскай уобалас чизһин көмүсүүрө, олус үчүгэй ырыаһыт быһытынан биллибитэ.

Бастаагы кууруска үөрэнэ сырыттаһылына, Харьков юридической үнүстүүтүн биэр бастыг студенческой пазаратын Тамара уонна Анатолий Антоновтар уруулар куорат биэр биллэр-көстөр рестораныгар буолбута. Ол урууга Сэргэй сахалыы нарын ырыаны ресторан инструментальнай ансамблынан доһулуолууан ыллаан, барыбытын үйэдиһтэ. Оркестр салайааччыта Сэргэйи үөрэтин быһылар биһиэхэ кэлэн ыллаа, үчүгэйдик төлүөхтүт диэн ынырбытын акаастааммыта. Манна кини саха омук уһулунчулаах ырыаһыта Анастасия Лыткина оһон быраата буоларын бэлэтиир тобостоох буолуо.

Сэргэй тустарын бийиги баһыа сылдьан көрөрбүт, олус кизн туттар этибит, бириэс-биэр албаһы субурутан, утарсааччыларын быраагытыран астынар аҕай буоларбыт. Сэргэй үрдүк тизхиныкээх интелектуальнай тустуук буолан, кини хамсыһыларыттан ханнык да көрөөччү эстетическай дүһүнүуу ылар. Ол эрэн кини тустууну хобби эрэ курдук ылынара, инниктин тустууну кытта сибээстээбэт этэ, ол иҥин күүскэ дьарыктанматара, улахан сыал-сорук туруорумматара.

1967 с. армияҕа барарбытыгар Сэргэйи биригэ үөрэммит таптыыр кыһа, саха дьыннээх кэрэ куота — Александра Куличкина атаарбыта. Кинилэр иҥи ардыларыгар олус истин, динин иэйии баара киһи хараһар тутта быраабыллар эбит.

эти. Кинилэр тапталларын үйэлэрин тухары буюбайдаан, кыратык да энчирээпкээ илдьэ кэллилэр. Александра Петровна өрөспүүбүлүкэ таһымнаах хайылардыт, аһара эриллииттэн сылтаан сүрэх ырыаһах буолбута, хаста да элэрээссийлээммитэ. Ол үрдүнэн олоһор улахан кутталы үөскэтэн да турар, Сэргэйиҕэр кыыс оҕону бөлөхтээбитэ кинилэр олохторун улаханньык байылыта, тоһору дьоллообута. Сэргэй холосонноох доборон тапталлаах кэргэнин курустаал таас иһит курдук буюбайдаан, үрдүнэн көтөр кынаттаагы көтүппэккэ, аһынан сүүрэр атахтаагы аһарбаха көмүскээн-харыстаан, көрөн-истэн кэллэ. Кинилэр дьохуннаах саастарыгар тапталлаах кыһастара сизн кыыс бөлөхтээн, сизннэ таптал дьикти нарын иэйиитин билэн, кининэн дьоллонон, көмүс күһүннэрин кизгэтэн олоһоллор.

Сэргэй иҥикс кууруска үөрэнэ сылдьан, кыһынны уһун өрөбүтүгэр сыбаайбалаабыта, онтон сизгэтэрэн таптыыр киһитин кытта иҥи аһы олоһоллорун кыһан тулуйбаха, үлүс куурустан кэтэхтэн үөрэннээх көстүтэ уонна КГБ систимээтигэр үлэбэ кирибитэ. Катэхтэн үөрэнитигэр да көстөр, кини экзэммэнэрин араастаһыларын барытын эрдэ туттаран, бийигини кытта биэр кэмнэ 1975 с. саас, Харьков юридической үнүстүүтүн үчүгэй сыаналарынан бүтэрибэ.

Мин бэйэм испэр, сыһа өйдөбүлүнэн салайтаран, Сэргэй КГБ систимээтигэр үлэбэ кирибитин сөбүлэбэтэҕим, публикнай хайыскалаах үлэбэ кирибитэ буоллар, улахан карьера оноруо этэ уонна биһиэхэ да көмөлөһүө этэ дии санаабытым. Ол эрэн кэнники үлэлээн уопутуран баран анаарыбынан, Сэргэй курдук дьоннор элбэх киһи дьылбатын быһаарар улахан күүстээх систимээбэ үлэтиллэрэ биридиһтэн да дьон дьылбатыгар, омук да инниктитигэр улахан суолталаах буолар эбит. 1979 с. күһүөрү кыһын быраатым, кэнники бастагы Бэрэсидьиэн М.Е. Николаев субаһитинэн, көмөлөһөөччүтүнэн үлэлэбэт, биллилээх политолог буола үүммүт Иван Николаев, оҕолорго 18 саастаах уол, Чурапчы сэлэһиннэтин мусуыйгар хачыаһынан үлэти сылдьан, Москвада СССР ычачка аналлаах сурунаалыгар национальнай болпурус политиката сыһа барарын, ону национальнай өрөспүүбүлүкэлэр ычачтара ылымматтарын, онтон сылтаан 1979 с. саас Дьоккуускайга устудьуоннар хамсааһынара тахсыбытын курдук, оҕолуу одон-додон ыстатыйаны суруйан ылымт этэ. Москвадан суһал сорууда кэлэн, ол бэйэтэ кириэн бириэт национальниһы уодьуганната, Дьоккуускайтан Чурапчы сэлэһиннэтигэр КГБ отделын бөлөхө бэрэбизиркэли, хара «Волганан» тизлэн кэлбиттэрэ, ол бөлөхү Лыткин Сергей Васильевич салайан тахсыбыта. Бэрэбизиркэ ылан баран Сэргэй: «Бу Ньюкулааһа диэн тыла-кулбаа суох, толкуйа мөлтөх хачыаһар оҕо эбит, онон судаарыстыба тутулулар куттала суох киһи», — диэн ыстыраапка онорбут этэ. Онон быраатым этэннэ ити түгэни теле түспүтэ, 18 сааһыттан КГБ разработкатыгар ылбытара буоллар, Иван Николаев ыраакан дьылбаланыан сөп этэ, онтон сизгэтэрэн бийиги, чугас аймактара да, инниктит уустугуруон сөбө. Итини таһынан Сергей Васильевич төһөлөөх дьонно-сэргэбэ ким да билбэтинэн көмөлөһүүтүн бийиги билбөппит, сэргэйбэт эрэ, бэйэтэ хаһан да кэпсэммэт майгылаах киһи.

Атааннаах-мөнүөннээх 90-ус сыллар ваннаан кэлбиттэригэр судаарыстыба куттал суох буолуутун хааччылар

тэрилтэ салайар эргимтэтигэр Афанасий Павлович Кириллин, Сергей Васильевич Лыткин уонна да атын саха бастын дьоно үлэлээбиттэрэ ити кытаанах тургууу сылларын омук этэннэ туорууругар кытаанах тирэх буолбуттара мөһүһүлүбүт суол. Ити сылларга сүрдээх элбэх буруйа суох сууттанан суоруа суолламмыт, хайыыга угуллан, сору-муну көрбүт биэр дойдулаахтарбыт реабилитацияланан, үтүө ааттара-суоллара төннүүтүгэр ити үөһэ ааттаммыт дьоммут көмөлөрө улахан. Маны таһынан араас буолар мөһүөрдэри, быһылааннары сөптөөхтүк быһаарарга, национализмна буруйдааһынтан төлөрүтүүгэ дьоммут мөһүөрдэ үлэлэрин сэргэйбэт уонна махтанабыт.

Арасыйыа туһунан судаарыстыба буолан, экономикаҕа саналыы сыһан олхотуунуун тускулунан алмааһы хостуур, кырылыһыр уонна баттарар «Алмазы России-Саха» диэн улахан хампааньна тэриллэбит. Ити кэмнэ Арасыйыа үрдүнэн сатарыйыы, ыһыллыы-тоһулуу саҕаланан бэрээдэк мөлтөөбүтэ, араас уоруулар-алдыһылар дэлэйбиттэрэ. Ити кулаһан көстүүлэр сана хампааньнаҕа өтөн кириэр кутталлара үөскээһин биллэн барбыта. Ол иһин итинник көстүүлэри утарар уонна суох онорор инниттэн хампааньна куттала суох буолуутун хааччылар сулууспаны уларытан тэрийин ирдэммитэ. «Кадрый решают все!» — диэн Иосиф Виссарионович Сталин өлбөт-сүппөт этиһэ баар. Дьэ, ол иһин үлэһини опорор үлэһиттэргэ эбии куттал суох буолуутун хайыскалар уопуттаах, кизник уонна динник толкуйдуур кыахтаах сана каадырдар наада буолбуттара. Саха Өрөспүүбүлүкэтин Бэрэсидьиэнэ Михаил Ефимович Николаев уонна АК «Алмазы России-Саха» Бэрэсидьиэнэ Вячеслав Анатольевич Штыров уопсай тылы буһан, ити сулууса салайааччытынан Лыткин Сергей Васильевич аһабытара. Сэргэй үлэбэ кириэбиттэн «АЛРОСА» хампааньна атаһар туруутугар, кини экономическай куттала суох буолуутун хааччылыыга, хампааньна тизиллэһиттэн алмааһы уорууну, бэрээдэги кизини суох онорорго улахан үлэни ылымтынан барбыта. Куттал суох буолуутун сулууспата көннөрү отдетпан управление буола улаатарын, кыаҕа күһүрэрин ситиспитэ, бэйэтэ «Алросан» хампааньна бырабылланнаһынчилиэнэ буола үүммүтэ.

С.В. Лыткин «АЛРОСА» хампааньнаҕа куттал суох буолуутун хааччылар сулууспаны Арасыйыа үрдүнэн судаарыстыба бааһын-дуолун араас ньыманан үлэстии бара турар кэмизер салайбыта. Биллэн турар, «АЛРОСА» хампааньна курдук олус барыстаахтык, ситиһилээхтик үлэһини турар тэрилтэни алчарыйыан бадалаах элбэх этэ. Араас олигархтар, Березовскайтан саҕалаан, Потанинга тийэ билдэһа сатаабытара. Ол сыалы ситиһэр инниттэн хампааньна үлэтин харыстаһар, мөлтөтөр үлэ күүскэ ыһыллара, онно силовый структуралар кыахтарын туһаныы эмиэ баара. Өрөспүүбүлүкэ, «АЛРОСА» хампааньна салалталара ити ыһыны утары ситиһилээхтик туруулаһыларыгар Сергей Васильевич оруола боччумнаах этэ. Онон «АЛРОСА» хампааньна ол ыраакан, уустук кэми этэннэ туорууругар, тутула тулхадыйбатаһар С.В. Лыткин үтүөтүн-өтөгүн аһар тобостоох. Кини Арасыйыа күүстээх-өйдөөх дьонун кытта ыһыллыбаха, чабылбаха тэннэ аахсар үрдүк таһымна тийбитин бу кириһилэр көрдөрбүттэрэ, 12 сыл устата Сэргэй үтүө суобастаахтык бэйэтин кыһын тоһору туһунан хампааньнаҕа үлэлээбитэ, элбэи онорбута, ситиспитэ уонна бочуоттаах сынньаланна барбыта.

Билигин Москва куоракка тапталлаах кэргэни кытта этэннэ олоһоллор, элбэхтик араас дойдularга сынньаналлар, Сахатын сири, төрөөбүт-үөскэбит Чурапчытын кытта сибээһин быспат. Төрүт дойдутугар Чыаппараҕа «АЛРОСА» хампааньнаҕа үлэһир сылларыгар сүүрэн-көтөн, сатаан туруорсан, таас оскуола тутууларын ситиспитэ, ону биэр дойдулаахтара үмүлүбүт.

Сэргэй араас үрдүк үлэлэргэ үлэлээбитин тухары киһи быһытынан олох упарыйбата, улаханньыы, бэйэни аһара билини ырыһыта кинини тумууна. Бийиги, Сэргэй биригэ үөрэммит үөлээннээхтэрэ, кининэн кизн туттабыт, үөрэммиттэ, опорбулут былаһын тухары биридэ да, кыратык да кыһырысбаха, хом санаһаа кырдыан эрэрбитинэн астынабыт.

Игорь Игнатьевич НИКОЛАЕВ,

Саха Өрөспүүбүлүкэтин Конституционнай суутун судьята, өрөспүүбүлүкэ үтүөлээх юриһа, Таатта уонна Сунтаар улуустарын Бочуоттаах олохтооҕо.

ЮАР, Йоханнесбург куорат, "Де Бирс" транснациональнай алмаас хампааньнаһын үрдүк салалтатын кытта инники эрээкэ Лыткин С.В.

Чурапчы улуунун дьаһалтатын баһылыга А.Т.Ноговицын, улуус дьокутааттарын Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ А.А.Захаров, улуустаагы бэтэрсэннэр Сэбиэтэрин бэрэссэдээтэлэ М.Н.Матвеева.

“Октябрьской” аты-эргизэн дьизтин кэлэктиибэ.

Тагталлаах быраатара Василий эдэр сааһыгар олохтон туораабытынан, ийэтигэр Ньургустана Васильевнаба, бииргэ төрөөбүттэригэр эдьийэ Анна Михайловна, быраата Федор, балта Айталига, күтүөтэ Алексей, Чурапчыттан Татьяна, Анатолий Афанасьевтар.

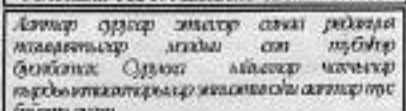
Сылан нэһилигизин олохтоо, кырдыбас эдьиийдэрэ, Сэбиэскэй потребительскэй кооперация туйгуна, СӨ эргизинэ Бочуоттаах үлэһитэ Макарова Екатерина Ивановна уһун ыарахан ыарыыттан олохтон турсабытынан, чугас аймахтарыгар, сизин кыргыттарыгар, кинилэр дьиз кэргэттэригэр Сылантан Макаровтар, Дьяконовтар, Чурапчыттан Макарова, Гуляевтар, Слепичевтар, Дьячковскыдар, Романовтар.

- Талтгаллаах балта, Чуралчы нэһилигизгин олохтообо Оконешиникова Варвара Егоровна уһун ыарахан ыарыыптан олохтон туораабытынан, эдьийийгэр Александра Егоровнаа Райлоба бииргэ үлэлээбит кэллизгэлэрэ А.Г. Макарова, А.Л. Матвеева, С.И. Аргунова, Д.П. Местникова.

Мин Уйбаамынаан 45 сүл зүйс-дэмнээхтүг үерэ-көтө олорбулпунт. Кэргэним кэнники сүүлларга доруобуйата биллэ мөлтөөбүтэ. Бэйэтэ олоххо тардыһыта куустаз буолан бэйэтин көрүнэ сатыыра, эмтэнэре. Билигин алта сизэнээхпит, хос сизтэрдээхпит. Кэргэминнэн Уйбаан Сэмэнэбистиин бииргэ алтынн олорбулпун дьоллоохунан аагынабын.

Кэргэнэ, үлэ бэтэрээнэ Татьяна Поликарповна Пинигина.

День недели	Вторник				Среда				Четверг				Пятница				Суббота				Вс	
Местное время	03	09	15	21	03	09	15	21	03	09	15	21	03	09	15	21	03	09	15	21	03	09
Облачность, %																						
Явления погоды																						
Температура, °C	+5	+12	+20	+13	+8	+13	+20	+14	+9	+13	+20	+13	+7	+13	+20	+15	+11	+13	+18	+13	+6	+11
Ощущается как, °C					+7				+8				+6								+5	
Давление, мм рт. ст.	738	739	738	739	739	740	740	740	741	743	744	745	746	746	745	744	743	743	743	744	744	745
Ветер: скорость, м/с	1	1	2	3	2	2	3	2	2	2	1	3	2	3	4	3	2	3	3	1	2	2
порывы, м/с	6				8				5				6				5				5	
направление	в	в	с-в	в	в	ю-в	ю	ю-в	ю	ю	ю	ю-в	ю-в	ю-в	ю-в	ю-в	ю-в	ю-в	в	в	в	с-в
Влажность, %	100	79	38	62	92	66	41	71	98	83	49	70	93	72	51	67	96	86	59	77	100	87
Солнце: восход заход	05:00 19:20				05:02 19:16				05:05 19:13				05:08 19:10				05:10 19:07				05:13 19:03	
Луна: восход заход	19:52 02:36				19:57 04:05				20:00 05:31				20:03 06:54				20:05 08:16				20:08 09:36	
фаза																						

Ханзат бичээхэ бэриллэр графика: 16 ч 00 м. Бичээхэ бэрилинэ: 16 ч 00 м. "Сана олох" редакционной-издательской хөрбөнүүхэ 31.08.2020 с. офсетта бичээттэнэ